

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата **МА Лазара Дивјака**

Одлуком Наставно-научног већа Географског факултета у Београду бр. 1025 од 15.09.2021. године, именовани смо за чланове Комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидата МА Лазара Дивјака под насловом

ПРОСТОРНИ АСПЕКТ ИНКЛУЗИЈЕ РОМА: ПОБОЉШАЊЕ СТАМБЕНИХ УСЛОВА У РОМСКИМ НАСЕЉИМА У СРБИЈИ

После прегледа достављене дисертације и других пратећих материјала и разговора са Кандидатом, Комисија је сачинила следећи

РЕФЕРАТ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде дисертације

Након завршених последипломских студија у Француској у оквиру универзитета Paris-Est - Marne-la-Vallée и Француског института за урбанизам (Institut Français d'Urbanisme), на смеру Урбанистичке политике у градовима евромедитеранске зоне, Лазар Дивјак је новембра 2009. године одбранио мастер рад на тему „Улога мреже **МЛЕ европског програма URBACT II у креирању локалних политика у домену интергарције имиграната**“. Школске године 2012/2013. уписао је докторске студије на Географском факултету у Београду. Испите предвиђене наставним планом и програмом је успешно положио са просечном оценом 9,67 (ЕСПБ поена 90), те је након тога стекао услов за пријаву докторске дисертације.

МА Лазар Дивјак је 27.11.2019. године пријавио докторску дисертацију под називом „**Просторни аспект инклузије Рома: побољшање стамбених услова у ромским насељима у Србији**“. На седници Наставно-научног већа Географског факултета у Београду одржаној 26.12.2019. године (одлука број 1078) одређена је Комисија за одређивање подобности теме и кандидата за докторску дисертацију у саставу: ред. проф. др Велимир Шећеров, ванр. проф. др Богдан Лукић, ванр. проф. др Александар Кнежевић са Географског факултета у Београду, ред. проф. др Мина Петровић са Филозофског факултета у Београду и ванр. проф. др Урош Радосављевић са Архитектонског факултета у Београду. Комисија је позитиван Извештај о подобности теме и кандидата представила Наставно-научном већу Географског факултета у Београду 13.02.2020. године, да би након дискусије ННВ једногласно усвојило извештај и за ментора дисертације одредило проф. др Велимира Шећерова. После урађене дисертације и њене предаје на разматрање, Наставно-научно веће Географског факултета у Београду је на седници одржаној 15.09.2021. године одредило Комисију за преглед и оцену дисертације у саставу: ред. проф. др Велимир Шећеров, ванр. проф. др Богдан Лукић, ванр. проф. др Александар Кнежевић са Географског факултета у Београду, ред. проф. др Мина Петровић са Филозофског факултета у Београду, и ванр. проф. др Урош Радосављевић са Архитектонског факултета у Београду.

1.2. Научна област дисертације

Научна област дисертације је **просторно планирање**. На основу просторно-планерске методологије интегралног планирања, комбинујући многобројне технике и индикаторе просторног развоја и институционално - легислативне подршке овом процесу, Дивјак потврђује свеобухватност научног поља којим се бави. Ментор рада је др Велимир Шећеров, редовни професор Географског факултета Универзитета у Београду.

1.3. Биографски подаци о кандидату

Лазар Дивјак рођен је 1980. године у Београду, где је по завршеним основним студијама 2007. стекао диплому на Географском факултету Универзитета у Београду, на смеру за просторно планирање. Основне студије завршио је са просечном оценом 9,63, а тема дипломског рада била је „Проблем пресељења нехигијенског насеља испод моста „Газела“, под менторством проф. др Ксеније Петовар. Током основних студија био је добитник стипендија Града Београда за најбоље студенте, као и стипендије ЕФГ банке. Звање мастера у областима просторног планирања и урбанизма (смер за урбанистичке политике у градовима евромедитеранске зоне) стекао је у Француској, где се усавршавао на универзитету Paris-Est - Marne-la-Vallée (у сарадњи са Institut Français d'Urbanisme), захваљујући стипендији коју му је доделила Влада Републике Француске. У Француској је такође провео и шестомесечни стаж у оквиру секретаријата URBACT, европске мреже за размену искустава у области урбаног развоја.

Своју професионалну каријеру започео је септембра 2007. године најпре у оквиру цивилног сектора, да би убрзо затим добио прилику да стиче искуства рада у реномираним међународним организацијама као што су ОЕБС и UNDP. У Мисији ОЕБС у Србији је у три наврата (децембар 2007 – септембар 2008, октобар 2009 – март 2011. и децембар 2013 – јун 2016) био запослен на пројектима који су се тицали инклузије и побољшања стамбених услова у ромским насељима, док је од стране Програма Уједињених нација за развој био ангажован на пројектима који су се тицали урбанистичког и саобраћајног планирања (март 2011 – децембар 2013) и енергетике (од јуна 2017. године).

Аутор је више радова и публикација у области становања Рома. Течно говори енглески и француски, те поседује основно знање португалског језика. Ожењен је и има једног сина.

Научни радови и публикације:

1. Дивјак, Л. (2017). Покушаји пресељења становника новобеоградског ромског насеља „Газела“ 2004–2009: промашаји, сукоби, резултати и последице. (у „Становање Рома у Србији: стање и изазови“, Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, књига 107). Београд, САНУ
2. Дивјак, Л. (2016). Израда техничке документације за унапређивање ромских насеља. Београд, Мисија ОЕБС у Србији
3. Карпино, Л, Жерјав, Б, Дивјак, Л. и Николић, П. (ур.) (2016). Урбанистички планови за подстандардна ромска насеља. Београд: Мисија ОЕБС у Србији
4. Мацура, В, Ристић, С, Лукић, Б. и Дивјак, Л. (2010). Водич кроз легализацију неформалних ромских насеља. Београд: Мисија ОЕБС у Србији
5. Дивјак, Л. (2007). Нехигијенско насеље као браунфилд локација. (у „Оживљавање браунфилда у Србији – Приручник за доносиоце одлука и професионалце“). Београд: ПАЛГО центар
6. Lukić, M, Filipović, D, Pecelj, M, Smogorac, Lj, Lukić, B, Divjak, L, Lukić, A, Vučićević, A. (2021). Seasonal analysis of the outdoor thermal comfort in three urban environments in Serbia. Atmosphere 12, no. 8: 1084. <https://doi.org/10.3390/atmos12081084>

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Докторска дисертација МА Лазара Дивјака написана је на 383 странице компјутерски сложеног текста формата А4. Урађена у свему према стандардима и упутствима Универзитета у Београду, она садржи: седам великих поглавља и 92 потпоглавља, два анекса, пет табела, четири дијаграма, 83 слике, сажетак на српском и енглеском језику, изјаве захвалности и биографију аутора. Респективан списак референтне и коришћене литературе са 135 наслова, 29 закона, прописа и уредби, 14 међународних конвенција, 14 стратешких докумената и акционих планова, два просторна и 14 урбанистичких планова, те представља изузетну архиву извора литературе и документације која на директан или индиректан начин третира проблем просторног развоја, управљања, система институција и механизма контроле планског процеса.

Садржај дисертације обухвата следеће делове:

1. УВОД

1.1. ПРЕДМЕТ РАДА, ЦИЉЕВИ, ПОЛАЗНЕ ХИПОТЕЗЕ И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

- 1.1.1 Предмет рада
- 1.1.2 Циљеви истраживања
- 1.1.3 Полазне хипотезе
- 1.1.4 Методе истраживања

1.2. РОМИ, ИНКЛУЗИЈА, СОЦИЈАЛНИ РАЗВОЈ, КВАЛИТЕТ ЖИВОТА, СТАНОВАЊЕ И СТАМБЕНИ УСЛОВИ, РОМСКА НАСЕЉА – ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

- 1.2.1 Роми
- 1.2.2 Инклузија
- 1.2.3 Социјални развој
- 1.2.4 Социјални капитал
- 1.2.5 Територијални капитал
- 1.2.6 Квалитет живота
- 1.2.7 Становање и стамбени услови
- 1.2.8 Ромска насеља
- 1.2.9 Кључни елементи и појмови планерске/урбанистичке политике и праксе

2. РОМИ У СРБИЈИ: КОНТЕКСТ, УЗРОЦИ И ЧИНИОЦИ КОЈИ УСЛОВЉАВАЈУ СОЦИО-ПРОСТОРНУ ИСКЉУЧЕНОСТ

2.1. РОМИ У СРБИЈИ – КРАЋИ ИСТОРИЈАТ

2.2. РОМИ У СРБИЈИ – ПРЕСЕК ТРЕНУТНОГ СТАЊА

- 2.2.1 Преглед основних статистичких и квалитативних параметара
- 2.2.2 Роми у Србији: сиромаштво, социјална искљученост и дискриминација

2.3. ШИРИ КОНТЕКСТ – РОМИ У ЕВРОПИ

3. ПРАВНО-ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР

3.1. ОКВИР ДОМАЋЕ ЛЕГИСЛАТИВЕ

- 3.1.1 Устав Републике Србије
- 3.1.2 Закон о заштити права и слобода националних мањина
- 3.1.3 Закон о националним саветима националних мањина
- 3.1.4 Закон о планском систему Републике Србије
- 3.1.5 Закон о планирању и изградњи
- 3.1.6 Закон о озакоњењу објеката
- 3.1.7 Закон о становању и одржавању зграда
- 3.1.8 Закон о социјалном становању
- 3.1.9 Закон о комуналним делатностима
- 3.1.10 Закон о експропријацији
- 3.1.11 Кривични законик
- 3.1.12 Закон о социјалној заштити
- 3.1.13 Закони из области образовања

- 3.1.14 Закони из области здравствене заштите
- 3.1.15 Остали закони
- 3.2. ОКВИР МЕЂУНАРОДНЕ ЛЕГИСЛАТИВЕ
 - 3.2.1 Универзална декларација о људским правима
 - 3.2.2 Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима
 - 3.2.3 Међународни пакт о грађанским и политичким правима
 - 3.2.4 Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода
 - 3.2.5 Декларација о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина
 - 3.2.6 Декада инклузије Рома
 - 3.2.7 Агенда 2030 Уједињених нација о одрживом развоју
 - 3.2.8 Европски стуб социјалних права
 - 3.2.9 Остали међународни документи
- 3.3. ОКВИР СТРАТЕШКИХ ДОКУМЕНАТА
 - 3.3.1 Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године
 - 3.3.2 Стратегија за смањење сиромаштва
 - 3.3.3 Национална стратегија социјалног становања
 - 3.3.4 Стратегија превенције и заштите од дискриминације
 - 3.3.5 Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године
 - 3.3.6 Стратегије из области здравља
 - 3.3.7 Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године
 - 3.3.8 Национална стратегија запошљавања за период 2011-2020. године
 - 3.3.9 Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020. године
 - 3.3.10 Стратегија реинтеграције повратника по основу споразума о реадмисији
- 3.4. ОКВИР ИНСТИТУЦИЈА

4. ПЛАНСКИ ОКВИР

- 4.1. ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
 - 4.1.1 Просторни план Републике Србије од 2010. до 2020. године
 - 4.1.2 Просторни план Републике Србије од 2021. до 2035. године
- 4.2 ПРОСТОРНИ ПЛАНОВИ НИЖЕГ РАНГА
- 4.3 УРБАНИСТИЧКИ ПЛАНОВИ

5. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ РОМСКИХ НАСЕЉА

- 5.1. СВЕОБУХВАТНОСТ
- 5.2 ЕТНИЧКО И СОЦИЈАЛНО МЕШАЊЕ
- 5.3 ПОШТОВАЊЕ ЗАКОНА И ПРОПИСА
- 5.4 УМЕРЕНЕ ПРОСТОРНО-ФИЗИЧКЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ
- 5.5 ЛИЧНИ ДОКУМЕНТИ КАО ПРЕДУСЛОВ ЗА ИНТЕГРАЦИЈУ
- 5.6 СТАНОВАЊЕ РОМА КАО ДЕО ИНТЕГРАЛНОГ СТАМБЕНОГ СИСТЕМА
- 5.7 УРБАНИСТИЧКИ ПЛАН КАО ОСНОВ ЗА РАЗВОЈ РОМСКОГ НАСЕЉА
- 5.8 КОМПЛЕМЕНТАРНОСТ ИНТЕГРАЦИЈЕ И ИНКЛУЗИЈЕ У УРБАНОМ РАЗВОЈУ
- 5.9 КОМПЛЕМЕНТАРНОСТ СОЦИЈАЛНОГ И ДОСТУПНОГ СТАНОВАЊА
- 5.10 МУЛТИЕТНИЧКИ ПРИСТУП У РЕШАВАЊУ РОМСКОГ СТАМБЕНОГ ПИТАЊА
- 5.11 ПОДИЗАЊЕ НИВОА СВЕСТИ ШИРЕ ЗАЈЕДНИЦЕ И ПРИДОБИЈАЊЕ ПОДРШКЕ ЈАВНОСТИ
- 5.12 ПАРТИЦИПАТИВНИ ПРИСТУП У УНАПРЕЂИВАЊУ РОМСКИХ НАСЕЉА
- 5.13 АДЕКВАТНО КАЛИБРИСАЊЕ ТЕХНИЧКИХ СТАНДАРДА
- 5.14 КОНТИНУИРАНО СПРОВОЂЕЊЕ МЕРА

6. ПРОЈЕКАТ „ЕВРОПСКА ПОДРШКА ЗА ИНКЛУЗИЈУ РОМА“

- 6.1. ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА ЕВРОПСКУ БЕЗБЕДНОСТ И САРАДЊУ (ОЕБС) – НОСИЛАЦ ПРОЈЕКТА
- 6.2 КРАТАК ПРИКАЗ ПРОЈЕКТА
- 6.3 КОМПОНЕНТЕ ПРОЈЕКТА

- 6.3.1 Побољшање приступа основним правима
- 6.3.2 Мобилни тимови за инклузију Рома
- 6.3.3 Јачање капацитета ромских организација цивилног друштва
- 6.3.4 Програм спречавања одустајања од школовања за ромску децу
- 6.3.5 Подршка запошљавању Рома
- 6.4 СТАМБЕНА КОМПОНЕНТА ПРОЈЕКТА
 - 6.4.1 Географски информациони систем за подстандардна ромска насеља
 - 6.4.2 Стамбени модели за Роме
 - 6.4.3 Детаљна анализа стања подстандардних ромских насеља у 21 општини у Србији
 - 6.4.4 Израда урбанистичких планова за одабрана подстандардна ромска насеља
 - 6.4.5 Израда техничке документације за одабрана подстандардна ромска насеља
- 6.5 ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА О ПРОЈЕКТУ: ПРЕПРЕКЕ, РЕАЛНЕ МОГУЋНОСТИ И (НЕ)ОСТВАРЕНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

7. ЗАКЉУЧАК

КОРИШЋЕНА И РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЗИ

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

План (Композиција) дисертације се састоји од седам делова, поглавља, који су подељени на низ одељака и пододељака.

У *уводном* делу је дефинисан предмет рада, циљеви истраживања, полазне хипотезе и метод истраживања. Основне хипотезе од који се полази у раду гласе:

1. Сложеност узрока (феномена) социо-просторне искључености Рома у Србији одређује и сложеност приступа унапређењу услова живота у ромским насељима, те налаже неопходност интегралног приступа планирању и добру координацију свих актера (управа, становници, планери) у овом процесу.
2. Планирање стамбених зона и комуналних инфраструктурних мрежа је један од инструмента усмеравања развоја подстандардних ромских насеља, који захтева координирацију са осталим развојним политикама града/насеља.
3. Успешна инклузија Рома мора бити резултат синергетског деловања легислативног, планског и институционалног оквира развоја насеља у Србији.

Поред наведеног, уводни део дисертације се такође односи на теоријску поставку проблема тако што дефинише појмове и појаве које ће бити од круцијалне важности за рад, где је посебна пажња посвећена одређивању појмова као што су: Роми, инклузија, социјални развој, социјални капитал, територијални капитал, квалитет живота, становање и стамбени услови (уз осврт на стамбену политику и појмове приступачног, адекватног и социјалног становања), те ромска насеља. Што се ромских насеља тиче, апострофирана је резиденцијална сегрегираност, док су ова насеља класификована по више основа, односно са становишта легалности, положаја, општих услова који у насељима преовладавају (где су дефинисана нехигијенска, неформална и подстандардна насеља).

Коначно, нарочит осврт је направљен ка најважнијим елементима и појмовима политика и праксе у областима просторног и урбанистичког планирања, где је истакнут значај интегралног приступа у процесу планирања, али и неопходност да планирање буде засновано на адекватним правним, финансијским, економским, организационим и техничким инструментима. Аутор посебно истиче важност учешћа јавности у изради планова, те уводи и дефиницију заступничког планирања, као и урбаног менаџмента, јавно-приватног и јавно-цивилног партнерства. У овом домену указује се и на феномене преласка са буџетског на пројектно финансирање у оквиру финансирања мера урбаних и социјалних политика, професионализацију организација цивилног друштва које узимају активније

учешће у овим токовима, али и предузетничко усмеравање управљања градовима, и последице које ови феномени доносе.

Други део дисертације МА Лазара Дивјака доноси темељни приказ етничке групе која представља циљну популацију овог рада – Рома у Србији. Аутор полази од историјата боравка Рома на простору данашње Републике Србије (са посебним освртима на преломне периоде као што су Други светски рат, интензивирани индустријализација и урбанизација земље седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, криза деведесетих година, те конфликт из 1999. године), да би затим пажњу усмерио на детаљну анализу основних карактеристика живота ромске националне мањине. Потоње је омогућено пажљивом анализом основних статистичких и квалитативних параметара који на најбољи начин исказују реалност и суровост проблема са којима се Роми често суочавају у свакодневном животу у Србији, нарочито у области становања. Како се истиче, ромска насеља су највише угрожена услед нерегулисаних имовинско-правних статуса објеката у њима и парцела на којима се налазе, слабе опремљености комуналном инфраструктуром, те веома ниског квалитета стамбених објеката у насељима. У овом сегменту рада прецизно су приказани диспаритети између Рома и већинске популације.

Посебно потпоглавље овог сегмента рада посвећено је детаљнијем приказу сиромаштва, социјалне искључености и дискриминације као посебно значајним аспектима живота Рома. Сиромаштво је третирано са становишта његовог генерисања културних кочница за мотивацију, али и својеврсног зачараног ланца карактерисаног неукљученошћу у друштвену поделу рада, стигматизацијом и маргинализацијом, формирањем посебног вредносног система, те ниском образованошћу. Истакнуто је и да дуготрајна изложеност сиромаштву креира карактеристичну културу сиромаштва. Дискриминација је дефинисана у свом ужем смислу, да би пун значај добила променом угла посматрања и приказом феномена институционалне дискриминације, али и приближавањем појмова позитивне дискриминације и афирмативне акције. Од великог значаја за адекватно сагледавање проблематике је и уочавање других појава карактеристичних за ромску националну мањину у Србији, као што су територијална распрострањеност (тачније чињеница да за разлику од других националних мањина које се концентришу у појединим областима, Роми настањују готово све делове Србије), лош образовни статус и слаба доступност образовних установа, те етничка мимикрија (где је реч о ситуацији у којој се Роми изјашњавају као представници неке друге етничке заједнице, најчешће оне која је у већини у датој средини, верујући да ће им таква „припадност“ омогућити боље животне услове).

Коначно, у оквиру овог сегмента дисертације приказан је и шири контекст, односно основне карактеристике живота Рома у Европи. Роми су у ЕУ присутни као предсватници три групе: домицилни Роми (који већ више генерација живе у датој земљи и имају статус њених држављана), Роми држављани друге земље чланице ЕУ (најчешће неке од новијих чланица: Румунија, Бугарска, Чешка, Словачка, Мађарска, Хрватска) који живе на територији државе у коју су се доселили у складу са слободним кретањем грађана ЕУ и у потрази за бољим животним и економским условима (иако често у земљи дестинације не уживају права на рад), те Роми који долазе из земаља које нису чланице ЕУ (и који живе у статусу тражилаца азила или избеглица (или илегално), те су у најлошијем положају). Проблеми са којима се Роми суочавају у Србији (посебно у областима становања, образовања, запошљавања, здравствене и социјалне заштите) свакако нису ендемске природе, већ се у великој мери појављују не само у региону, већ и широм континента.

Трећи део рада третира правни и институционални оквир којим је омеђена анализирана област, у настојању да се темељно анализирају домаћа и међународна законска регулатива од важности за предметну област, као и сви релевантни стратешки документи који су на снази у време израде дисертације. Поред овога, анализиран је и оквир институција које на националном или локалном нивоу оперишу у поменутој области.

Да би се правилно сагледао оквир релевантних националних законских прописа који дефинишу услове становања (и могућности њиховог унапређивања), тачније да би се верно приказале границе поља у ком су интервенције легално могуће, било је неопходно анализирати шири спектар оваквих прописа, а не само оне који се искључиво баве становањем и изградњом. Стога су у раду у основним цртама најпре приказани и коментарисани релевантни аспекти Устава Републике Србије, а затим и Закон о

заштити права и слобода националних мањина, Закон о националним саветима националних мањина, Закон о планском систему Републике Србије, Закон о планирању и изградњи, Закон о озаконењу објеката, Закон о становању и одржавању зграда, Закон о социјалном становању, Закон о комуналним делатностима, Закон о експропријацији, Кривични законик, Закон о социјалној заштити, те закони из области образовања и здравствене заштите.

Међународна легислатива од значаја за овај рад приказана је у настојању да се укаже на неопходну хармонизацију домаће легислативе са међународним документима чији је Република Србија потписник, а који је обавезују на спровођење посебних политика у предметној и сродним областима. Из тог угла обрађени су Универзална декларација о људским правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Декларација о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина, Декада инклузије Рома, Агенда 2030 Уједињених нација о одрживом развоју, као и Европски стуб социјалних права.

Важан део овог сегмента дисертације представља приказ оквира који предметној области пружају стратешки документи који су били на снази за време израде дисертације, а који барем номинално усмеравају релевантне политике, где се посебно истичу: Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, Стратегија за смањење сиромаштва, Национална стратегија социјалног становања, Стратегија превенције и заштите од дискриминације, Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године, Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, Национална стратегија запошљавања за период 2011-2020. године, Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020. године, као и Стратегија реинтеграције повратника по основу споразума о реадмисији.

Коначно, како инклузија Рома представља мултидисциплинарну област, аутор учова да су политике, мере и активности који се тичу ове области у надлежности већег броја институција, те предмет интересовања већег броја организација. Стога су у овом делу рада укратко приказане оне националне или међународне институције које имају (или треба да имају) значајан утицај на активности у предметној области: Канцеларија за људска и мањинска права, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Координационо тело за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство здравља, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Министарство за европске интеграције, Национални савет ромске националне мањине у Републици Србији, Стална конференција градова и општина, Делегација Европске уније у Републици Србији, Организација за европску безбедност и сарадњу, као и више УН агенција.

Ауторски печат овом сегменту дисертације дат је давањем оцене сврсисходности анализираних правног оквира, односно оцењивањем могућности да овај оквир пружи адекватне и реалне услове за уживање свих права која су зајамчена кровним легислативним документима. Уочено је неупитно постојање широко разгранате мреже законских прописа, али је оцењено и да је она у скоријем периоду правосходно последица жеље да се испуне постављени формални услови у оквиру преговора за приступање ЕУ, док нажалост спровођење бројних законских прописа остаје неадекватно. Указано је и на значајна кашњења у доношењу нових стратегија у најосетљивијим областима по истеку постојећих, као и мањкавости ових докумената по питању конкретних финансирања прописаних мера. На крају, када се ради о институционалном оквиру, аутор је изнео примедбе на координисаност институција на различитим нивоима, као и на капацитете неких од ових институција.

Четврти део рада третира плански оквир, тачније сагледава перспективу за решавање бројних релевантних друштвено-економских и социјалних проблема из угла просторног и урбанистичког планирања. Ромска насеља, својевремено апострофирана као најугроженија категорија насеља у оквиру Закона о просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године, могу бити унапређена уколико су на правилан начин третирана у оквиру просторних и урбанистичких планова, што аутор и примећује.

Место ромских насеља, односно проблематика која прати ромско становање на националном нивоу најпре је испитана у односу на оквир који поставља Просторни план Републике Србије, тачније документ који је на снази у време израде дисертације, а који се односи на период од 2010. до 2020. године. У наредном подсегменту рада анализирани су припремни документи за наредни просторни план републике, пошто је најпре јавности постао доступан основни концептуални приступ просторном развоју за рани јавни увид, а затим и Нацрт просторног плана Републике Србије од 2021. до 2035. године.

Са друге стране, како је по својој природи (а у односу на просторни план) урбанистички план врста документа која пружа бољи основ за побољшање животних и стамбених услова у неформалним или подстандардним ромским насељима, адекватна пажња у раду посвећена је могућностима за решавање проблематике становања Рома у оквиру планова генералне или детаљне регулације. Уочено је да је урбанистички план неопходан правно-регулаторни оквир за унапређење подстандардних насеља, пошто насеље које се налази у обухвату урбанистичког плана и које је као такво препознато оваквим документом постаје средина у којој су створени предуслови за изградњу, односно реконструкцију комуналне инфраструктуре, а такође се тиме стичу услови и за укњижавање и легализацију објеката, као и легално реконструисање или доградњу тих објеката. Коначно, овај сегмент дисертације закључује се ставом да урбанистички планови имају специфичну улогу у посредовању између политика и стратегија са вишег нивоа и реализације пројеката и активности на локалном нивоу, те је за достизање жељених резултата у пракси неопходно да планови дефинишу јасне правне, финансијске, економске, организационе, техничке и управљачке мере и инструменте.

Пети део рада пружа својеврсну везу између теоријских поставки и практичног деловања у области побољшања стамбених услова за Роме, и то кроз приказ више принципа које је аутор издвојио као есенцијалне у настојању да се идентификовани проблем третира на исправан начин. Како су животни и стамбени услови у неформалним насељима под утицајем веће групе фактора, њихово унапређење не може се омогућити деловањем унутар само једног сектора. Аутор рано истиче да је за интервенције које су неопходне неопходна и њихова адекватна координација, те да сваки програм или пројекат који се тиче нехигијенских насеља (било да се ради о унапређењу животних услова или о комплетном пресељењу) мора да садржи и одреднице социјалне и економске политике, образовања, здравствене заштите и забране дискриминације.

Конкретно, у овом сегменту рада обрађено је 14 принципа за унапређивање ромских насеља. *Свеобухватност* се огледа у потреби да у сагледавању проблема постоји свест о свим аспектима проблема, те њиховим међузависностима, како би се идентификовале потенцијалне интервенције, као и могућа синергетска дејства оваквих активности и мера. *Етничко и социјално мешање* је концепт који је препоручен од стране аутора због жеље да се избегне третирање угрожених ромских насеља изоловано, односно ван ширег контекста и заједничке перспективе са околиним насељима и структурама. У ове сврхе неопходно је омогућити балансирани приступ, а у борби против сегрегације и гетоизације. Тачније, потребно је спроводити мере које ће као крајњи циљ имати интеграцију, односно поспешивање суживота Рома и околног становништва. *Поштовање закона и прописа* је принцип којег се неопходно придржавати да би се обезбедила одрживост и дуготрајност жељених решења. Свако одступање од законских прописа приликом интервенција у ромским насељима (чак иако се ради о решењу идентификованом као нечем што је у најбољем интересу Рома) доводи таква решења у опасност од нужног враћања у почетно стање. *Умерене просторно-физичке интервенције* наведене су као веома пожељне јер примарни циљ (осим када је то апсолутно немогуће) треба да буде останак и унапређење неког подстандардног ромског насеља, а не његово расељавање. *Лични документи као предуслов за интеграцију* је принцип који се односи на ширу проблематику са којом се Роми у Србији сусрећу, односно чињенице да значајан број Рома не поседује личне документе, а који су неопходни за остваривање и уживање низа људских права, као и велики број питања у областима здравствене и социјалне заштите, образовања, запошљавања, те стицања непокретности и друге имовине. *Становање Рома као део интегралог стамбеног система* је нешто на њему се мора инсистирати јер је потребно постићи да стамбени систем обухвата и регулише односе између тржишне стамбене сфере и социјалне политике (преко социјалног становања), али и да држава располаже полугама за евентуалан хитан уплив у стамбени сектор у случају неке хитне потребе. Потребно је да стамбено тржиште за Роме буде једно и јединствено са тржиштем и условима који постоје и за већинско становништво, укључујући и област социјалног становања, јер би дугорочни

циљ морао да буде прелазак са мера и политика које се боре против негативне појаве на мере које доприносе позитивном стању. Идеја о *урбанистичком плану као основу за развој ромског насеља* наслања се на развијену и законски регулисану праксу урбанистичког планирања у Србији, али и на податак да су ромска насеља често ван оквира урбанистичких планова (што ова насеља доводи до низа додатних развојних, стамбених и комуналних проблема). Аутор зато наводи да за овакав институционални вид унапређивања ромских насеља мора да постоји политичка воља, пошто је покретање израде било ког урбанистичког плана у надлежности локалних самоуправа, односно скупштина општина, али и набраја примере добре праксе у овој области из скорашњег периода. *Комплементарност интерације и инклузије у урбаном развоју* је принцип који је значајан због тога што се њиме истиче потреба да се проблематика не сагледава искључиво из угла прилагођавања ромских насеља околном урбаном ткиву (што се односи на интеграцију), већ се позива и на поштовање мера урбане инклузије, односно поспешивање раста, развоја и равноправности, за шта је потребно да се у извесној мери и већински систем прилагоди ромској заједници. Такође, потребно је и обезбедити *комплементарност социјалног и доступног становања*, тачније садејство подршке државе и локалних самоуправа у смислу обезбеђивања адекватног смештаја угроженима са учвршћивањем система доступног становања - системског омогућавања смањења цене становања до нивоа прихватљивог за ромске породице које не би могле да реше своје стамбено питање на отвореном тржишту, али нису међу најугроженијима и поседују одређена средства. *Мултиетнички приступ у решавању ромског стамбеног питања* значајан је концепт јер директно позива на то да програми и пројекти који су усмерени ка унапређењу ромских насеља или изградњи нових стамбених капацитета за Роме буду део ширег система, који се бави потребама свих сиромашних и угрожених грађана Србије. Уколико се приступи решавању проблема само једне етничке групе, па макар то били осведочено угрожени Роми, такав поступак може довести до друштвених и међуетничких тензија. *Подизање нивоа свести шире заједнице и придобијање подршке јавности* је принцип који аутор идентификује као значајан на основу искустава стечених и у неуспелим пројектима, који су били напуштани услед противљења већинског становништва одређеним мерама којима се желело помоћи Ромима, а услед бројних нагомиланих друштвених проблема, укључујући и предрасуде и дискриминацију. *Поспешвање партиципативног приступа у унапређивању ромских насеља* је принцип који потенцира да било каква иницијатива која за циљ има унапређење животних и стамбених услова у ромским насељима или за Роме, мора да у свој фокус постави интерес Рома, али да је то једино могуће спровести у дело уколико интереси Рома буду правилно артикулисани, и то тако што ће у све битне фазе процеса бити укључени Роми (где се даље наводе нивои и потенцијални модалитети партиципације). *Адекватно калибрисање техничких стандарда* је важно услед потребе да се с једне стране отклоне дискрепанције између друштвено-економске ситуације и онога што технички стандарди и правилници у релевантним областима прописују (узимајући у обзир и техничке и технолошке иновације), али и да се с друге стране не изгуби из вида да би се несразмерним снижавањем техничких стандарда (чак и у намери да се сиромашним Ромима помогне да лакше реше стамбено питање) могла довести у питање безбедност објеката. Коначно, *континуитет у спровођењу мера* је принцип који аутор посебно истиче због тога што инклузија Рома и побољшање стамбених услова у њиховим насељима представљају дуготрајне процесе, те је с тим у вези неопходно да све мере које се на том плану предузимају буду кохерентне, добро координисане и системске.

Шести део посвећен је студији случаја која у центру пажње држи пројекат „Европска подршка за инклузију Рома“. Реч је о пројекту који је у оквиру својих активности у Србији повезао импозантан број актера на националном и локалном нивоу, те био постављен тако да у великој мери следи претходно приказане теоретске поставке. Пројекат је спроводила Мисија ОЕБС у Србији у сарадњи са тадашњом владином Канцеларијом за европске интеграције, Канцеларијом за људска и мањинска права, као и Тимом за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, те већим бројем министарстава и локалних самоуправа, а финансиран је од стране Европске уније из средстава доступних Републици Србији у оквиру предприступних фондова (ИПА).

Пројекат „Европска подршка за инклузију Рома“ представљао је свеобухватан покушај хватања у коштац са главним проблемима са којима се Роми суочавају у Србији. Становање је била само једна од компоненти овог пројекта, а активности планиране и предузете унутар ове компоненте осмишљене су тако да имају комплементарно дејство са мерама и резултатима других компоненти пројекта (које су у фокусу имале образовање, запошљавање, накнадно издавање личних докумената, рад на

оснаживању ромских организација цивилног друштва, те приближавање локалних и националних институција, односно сервиса ромској заједници кроз оформљавање и рад нарочитих мобилних тимова у општинама и градовима одабраним да учествују у пројекту). Пројекат је био конципиран као директан одговор на секторски документ Владе Републике Србије намењен социјалном развоју и спровођењу тадашње Националне стратегије за унапређење положаја Рома. Пројекат је такође био усклађен са, односно био заснован на бројним одредбама Закона о заштити права и слобода националних мањина, Закона о социјалној заштити, више закона из области образовања и социјалне заштите, Закона о планирању и изградњи, Закона о озакоњењу објеката, тада још увек актуелног Закона о социјалном становању, као и више међународних легислативних докумената обавезујућих за Републику Србију. Основне компоненте пројекта односиле су се на побољшање приступа основним правима, установљавање и поспешивање рада мобилних тимова за инклузију Рома, јачање капацитета ромских организација цивилног друштва, образовање и програм спречавања одустајања од школовања, подршку запошљавању Рома, те (што је од посебне важности за рад) становање Рома.

Стамбена компонента пројекта састојала се од пет подкомпоненти. Прва се односила на мапирање свих подстандардних насеља у којима живе Роми, са циљем да се све ове локације унесу у географски информациони систем (ГИС), и била је спровођена у сарадњи са Министарством грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре и Сталном конференцијом градова и општина. У оквиру истраживања, односно мапирања откривено је да су подстандардна ромска насеља присутна у 120 од 169 општина у Србији, и то највише око три највећа урбана центра, а затим и у мачванском, колубарском, јужнобанатском и јабланичком округу. Исто истраживање открило је да у 38% овако идентификованих насеља ниједан објекат није прикључен на водоводну мрежу, у 26% насеља не постоји ни метар асфалтираних саобраћајница, у 74% насеља не постоји канализациона мрежа, те да је 50% насеља покривено само просторним планом општине (дакле не налазе се у обухвату било каквог урбанистичког плана). Друга подкомпонента односила се на истраживање о стамбеним моделима који су претходно били коришћени, односно праксама које су биле спровођене у локалним ромским насељима. Овако идентификована решења била су представљена у форми студије, да би после тога акценат био на анализи модела оцењених погодним за будућу примену и давању препорука за њихово унапређење, уз приказ добрих пракси и решења која су већ била успешно примењена у различитима градовима и општинама. Трећа подкомпонента овог сегмента пројекта била је посвећена темељној анализи стања у подстандардним насељима унутар изабраних 20 пилот општина. У директним интервјуима са породицама из свих идентификованих насеља у 20 општина, дошло се до конкретних података на основу којих су се формулисале препоруке за приоритетне радове којим би ситуација била побољшана. Ова подкомпонента представљала је уједно темељ за преостале две: израду урбанистичких планова и израду техничке документације. После консултација са представницима градова и општина укључених у пројекат, закључено је да у 11 општина постоје насеља која нису а могу бити покривена планском документацијом, те су у циљу доношења планова детаљне или генералне регулације (зависно од случаја), као и јачања капацитета локалних јавних предузећа задужених за креирање урбанистичких планова, потписани уговори са овим јавним институцијама које ће до краја спровођења пројекта припремити укупно 13 урбанистичких планова. Са друге стране, у жељи да се на конкретан начин побољшају услови у подстандардним ромским насељима у 20 пилот општина, са посебном пажњом пришло се активностима на припреми техничке документације, односно пројеката за унапређење инфраструктуре или стамбеног фонда у насељима. Како аутор наводи, техничка документација је од велике важности: за конкретне радове и изградњу потребна су значајна финансијска средства, а за приступање релевантним фондовима којим би се покрили трошкови изградње по правилу су потребни конкретни и добро разрађени пројекти. У оквиру пројекта „Европска подршка за инклузију Рома“ на крају је за 14 локалних самоуправа израђен 21 комплет техничке документације.

Аутор у посебном сегменту унутар овог дела рада даје нарочит критички осврт на учинак поменутог пројекта, узимајући у обзир све објективне околности у оквиру којих је пројекат био спровођен.

Закључна разматрања дисертације рекапитулирају услове (постојеће и претходне) и чиниоце који утичу на положај Рома и конкретне стамбене проблеме са којима Роми живе у Србији у сегрегираним и често подстандардним насељима, као и узроке и последице чињења или нечињења у овој области, уз пуно разумевање да се она не може и не треба посматрати изоловано. Закључак се осврће на полазне хипотезе и доноси и њихову потврду. Посебан осврт дат је на корелацију између проблема са

којима се Роми срећу и користи за ширу заједницу од унапређења људског капитала шире просторне целине. Такође, аутор подвлачи да се претпоставком о манифестовању просторног аспекта инклузије Рома превасходно кроз просторне интервенције намењене унапређењу стамбених и комуналних услова у подстандардним насељима које Роми настањују, лако може изгубити из вида да спровођење таквих техничких мера неће довести до дугорочног, тачније одрживог унапређења ромских насеља. До унапређења стања у насељима које ће бити дуговечно доћи ће само ако и када се унапреде и остали, а не само стамбени услови, као што су приступ базичним људским правима, здравство, образовање, запошљавање и социјална заштита. Колико год пројекат „Европска подршка за инклузију Рома“ (третиран кроз студију случаја у оквиру ове дисертације) био успешан, не сме се заборавити да инклузија није питање на које било који појединачни пројекат може дати свеобухватан одговор (мада успешан пројекат свакако може да допринесе бољој програмској организацији). Инклузија је, дакле, питање програма и политике. Коначно, како аутор на крају поентира, инклузија је достижна само као последица садејства политичке воље, знања и финансијских средстава, те интергралног приступа планирању политика, мера и активности. Оно што важи за унапређење и развој подстандардних насеља, важи и за општи ниво инклузије: она мора бити последица синергије легислативног, планског и институционалног оквира.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

Проблем искључености Рома из друштва у Србији, који за собом повлачи и њихов веома лош положај и проблеме у кључним областима као што су здравство, социјална заштита, образовање, запошљавање и – што је овде од посебног значаја – становање, јесте проблем који нажалост има свој дужи историјат и који опстаје, нарочито у оквиру транзиционог и пост-транзиционог оквира. Одређени број аутора се у скоријем периоду бавио узроцима оваквог стања, као што се и у оквиру циљаних истраживања периодично долазило до битних статистичких параметара и показатеља озбиљности ситуације. Ипак, подаци о становању Рома и стању у ромским насељима на националном нивоу нису били прикупљани на систематски начин (тачније до 2020. године били су циљано прикупљени у само два наврата, али али на методолошки недовољно упоредив начин, и то оба пута у оквиру пројеката или студија чије је спровођење било финансирано од стране међународних донатора). Дисертација Лазара Дивјака настала је у оваквим општим условима. Управо су због тога приступ у изради рада и прецизно преношење познатих показатеља, али и мањкавости њиховог прикупљања и генералне незаинтересованости (или немогућности) државних институција да се ухвате у коштац са овим проблемом веома важни. Упркос формално успостављеном правном и институционалном оквиру, актуелна пракса бележи бројне недостатке, што отвара простор за одређену дозу непредвидивости.

Циљ рада на дисертацији представља испитивање узрока или чинилаца који условљавају социо-просторну искљученост Рома, као и дефинисање условљености, веза, значаја и утицаја интегралног планског приступа и настојања да се унапреде стамбени услови, односно услови живота за Роме као рањиву и вишеструко угрожену групу, односно валоризација тезе да се једино у садејству напора у различитим областима (као што су приступ базичним људским правима, здравство, образовање, запошљавање и становање) може оформити одрживи систем који би овој мањинској групи омогућио пристојан живот, тачније чиме би престала да постоји потреба за сталним и посебно циљаним ангажовањем државних институција и других организација усмереним искључиво ка Ромима, што би *de facto* значило да је њихова инклузија у друштво остварена.

Анализирајући упоредо активности и искуства у Србији, циљ рада био је и да кроз предложена решења помогне у даљем раду стручњацима, али и локалним и националним актерима који су директно или индиректно повезани са овом облашћу, а све у настојању остваривања дугорочне инклузије Рома у друштво.

У складу са постављеним задатком, истраживање је било засновано на следећим елементима:

- формирање концептуалног оквира, који је груписао и дефинисао основне појмове и концепте на којима се предметна анализа темељи, уз приказ ситуације и трендова који прате услове живота Рома у Србији, као и шири европски контекст;
- приказ правно-институционалног оквира (у циљу приказа граница поља у ком су интервенције у циљу унапређења животних и стамбених услова за Роме легално могуће), кроз оквир домаће и релевантне међународне легислативе, те приказ оквира стратешких докумената усвојених у Србији у областима релевантним за дисертацију и приказ институција система у кључним областима за инклузију Рома, њихових надлежности и домета;
- приказ планског оквира (на нивоима просторног и урбанистичког планирања);
- приказ основних принципа за унапређивање ромских насеља, као нарочите споне између теорије и праксе;
- студија случаја о пројекту „Европска подршка за инклузију Рома“, изузетно значајној иницијативи финансираној од стране ЕУ, коју је спроводила Мисија ОЕБС у Србији у сарадњи са великим бројем актера на националном нивоу, те 20 локалних самоуправа широм земље.

Оригиналност овог рада нарочито се огледа и у јединственом увиду у праксу инклузије Рома и унапређења њихових насеља у Србији који аутор поседује, као и изношењу бројних података (који су широј научној заједници веома тешко доступни), те њиховој анализи.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Аутор је успео да на једном месту сублимира велики део историјске и савремене научне и практичне грађе која у по свом обиму (135 наслова, 29 закона, прописа и уредби, 14 међународних конвенција, 14 стратешких докумената и акционих планова, два просторна и 14 урбанистичких планова) и квалитету представља изузетан допринос унапређењу истраживању управљања просторним развојем, а нарочито у домену социјалне инклузије, социјалног и територијалног капитала. Она се може поделити у неколико група: теоретско-методолошка база; историјски извори и документација; савремени приступи планирању; планско-урбанистичка, стратешка и секторка планска документација; сет закона, прописа, норми и институционално-управљачких механизма; истраживачки рад на терену-анкета и др. Посебно важан сегмент је и ауторова приватна грађа и богато искуство у раду на питањима становања и инклузије Рома, у оквиру међународних организација, локалних институција и цивилног сектора у току последњих 15 година.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

У складу са предметом рада, дефинисаним циљевима и постављеним хипотезама, истраживања у докторској дисертацији заснована су на основама научне методологије. С обзиром на сложеност и интердисциплинарност истраживања, примењен је одговарајући сет метода, поступака и истраживачких техника које припадају различитим научним дисциплинама. За прикупљање података о проблему и постојећем стању коришћена је релевантна научна и стручна литература, закони и прописи, међународна документа, националне стратегије, студије и истраживања, просторни, урбанистички и други развојни документи, програми, извештаји, акти државних органа и подаци добијени емпиријским методама.

Интегрални метод био је кључан због изузетне комплексности теме и разноликости чинилаца који су били битни и незаобилазни у анализи. Директна корист од употребе овог метода у раду била је могућност долажења до очекиваних резултата и доказивања основне хипотезе, при чему се онемогућило једнострано и секторско разматрање проблематике. Употреба компаративног метода омогућила је поређење различитих опција за унапређење система планирања, односно увођења мера за унапређење животних услова за Роме у подстандардним насељима. Такође, овај метод отворио је могућност поређења примењених и предложених решења са онима која су се раније примењивала у домаћој или иностраној пракси. У раду су били заступљени и системска анализа (као универзални научни метод који се примењује у истраживању комплексних научних проблема), аналитичко-системски методолошки поступак, математичко-статистички метод (у оквиру обраде бројних општих статистичких показатеља, али и конкретнијих података добијених из посебних статистичких истраживања), упоредно-правна анализа, метод вишекритеријумске анализе, те теренски метод,

тачније анкете и посматрања (пошто су подаци о стању у ромским насељима долазили из посебних теренских посета и прикупљања података, односно снимања ситуације на терену). За прикупљање података о постојећем стању коришћене су одговарајућа литература, планска документа и студије, те одговарајућа теренска истраживања. Посебан и веома значајан методолошки поступак представљала је примена географског информационих система, чија је способност обједињавања најразличитијих података у нову информацију дала изузетно велики допринос при истраживањима мултидисциплинарног типа. Оно што је потребно посебно истаћи је да је од 2015. године у функцији посебан ГИС за подстандардна ромска насеља, систем којим руководи Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, а који је био значајан извор података за овај рад.

3.4. Применљивост остварених резултата

Резултати и научни допринос истраживања огледају се у обимном корпусу нових сазнања, чињеница и тумачења о питањима социјалне инклузије и унапређивања стамбено-комуналних услова у подстандардним ромским насељима у Републици Србији. Критиком и допуном досадашњих тумачења, обогаћена је методологија њихових вредновања и садржајно презентована проблематика унутар предметног поља. Стечена сазнања омогућила су да се процени мера одрживости актуелног модела за инклузију Рома, посебно у његовом стамбеном сегменту, као и да се понуде научно фундирани модели за унапређење постојећег система и стварање савремених услова за унапређење квалитета живота припадника ромске националне мањине, такође у корелацији са утемељеним планским процедурама.

Истраживање је посебно значајно из разлога што скреће пажњу на дискрепанцију између онога што законски, плански и стратешки оквир предвиђају, и реалне могућности и капацитете институција (али и могућности финансирања жељених мера и политика) у чијој је надлежности предметна област, али и нуди конкретна решења како да се овај проблем превазиђе и пракса унапреди у складу са реалним могућностима.

Резултати истраживања у докторској дисертацији темеље се на претпоставци да ће ићи практичну примену и бити од значаја институцијама и организацијама које се директно или индиректно баве овом тематиком. На крају, процењује се да је овај рад користан основ за даља истраживања стручњака, студента и осталих заинтересованих за ову тематику, како би се она константно унапређивала, допуњавала и иновирала.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

МА Лазар Дивјак већ готово 15 година са успехом трасира пут озбиљног научног радника и стручњака. Осим перманентног бављења проблемима планирања, управљања и социјалне инклузије, кандидат се на једнако висококвалитатан начин ангажује у објављивању научних и стручних радова у сфери просторног и урбанистичког планирања, урбане социологије, инклузије Рома и унапређивања ромских насеља.

Његови академски успеси добили су посебну валоризацију када је 2008. године добио стипендију Владе Републике Француске за постдипломске студије у Француској, где се усавршавао на универзитету Paris-Est - Marne-la-Vallée (у сарадњи са Institut Français d'Urbanisme), у оквиру студијског програма посвећеном урбанистичким политикама радова евро-медитеранске регије и стекао звање мастера успешном одбраном мастер рада на тему „Улога мреже MILE европског програма URBACT II у креирању локалних политика у домену интеграције имиграната“.

Своју професионалну каријеру гради од 2007. године и директно је наставља на завршетак основних студија просторног планирања на Географском факултету Универзитета у Београду, односно на дипломски рад чији је наслов гласио „Проблем пресељења нехигијенског насеља испод моста 'Газела'“, пошто је проблематиком унапређивања стамбених услова у ромским насељима (и шире, инклузијом Рома) почео да се бави најпре у оквиру цивилног сектора, да би убрзо добио шансу да ради за реномиране међународне организације као што су ОЕБС и UNDP, у којима је провео протеклих 13 година.

Аутор је и уредник значајног броја стручних публикација, насталих у оквиру његових досадашњих професионалних ангажмана. Активно је учествовао у припреми већег броја урбанистичких планова којима је унапређење подстандардних ромских насеља било главни фокус.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Докторском дисертацијом МА Лазар Дивјак је трасирао пут савременом схватању улоге и значаја инклузије Рома и унапређивања стамбених и комуналних услова у ромским насељима као значајном оруђу у јачању територијалног и социјалног капитала Србије као целине. У сагледавању ове материје аутор је поставио серију кључних идеја које ће допринети унапређењу схватања овог проблема:

1. Научна утемељеност докторске дисертације МА Лазара Дивјака проистиче из свестране анализе основних појмова које одређују предметну област, а заснивају се на дугогодишњем истраживању предметне материје и активног учешћа у практичном раду у овој области. Косристећи искуства из Европе и света, а све свреме имајући у виду домаћу теорију и праксу, аутор успева да проникне у суштинске проблеме овог сложеног поља.
2. Основни циљ дисертације МА Лазара Дивјака био је унапређење сазнајног аспекта, односно разумевање појмова инклузије и побољшања стања подстандардних насеља у материји просторног и урбанистичког планирања, како би се указало на њихов значај у примени у Србији, тако да ова теза може да помогне код њиховог бољег разумевања.
3. Кључни појам у тези МА Дивјака је координација напора у остваривању инклузије Рома у Србији, конкретно у области становања, али у склопу интегралног сагледавања проблематике и кординацији са мерама у другим кључним областима, кроз вертикалну и хоризонталну кооперацију актера и планског система. Ово је кроз тезу јасно истакнуто и до краја расветљено.
4. МА Дивјак овим радом упућује на политике и стратегије просторног развоја у Србији и Европи, а које узимају у обзир социо-просторну искљученост, прегледом најзначајних легислативних и стратешких докумената из релевантних области. Он индиректно упућује ка бољем коришћењу структурних фондова Европске Уније, који управо подржавају Републику Србију у настојању да се брже развије, уз поспешивање територијалне и социјалне кохезије.
5. Значајан допринос овог рада се налази у прегледу позитивних искустава из Европе, света и Србије. Аутор инситира на унапређењу система стратешког планирања и управљања, јасно указујући на недостатке у њему. Наравно, за ово је неопходна и знатна трансформација легислативе, али и проналажење модалитета (нарочито финансијских) за спровођење законских прописа и стратешких докумената.
6. Аутор схвата важност јавног интереса и његовог дефинисања и заштите у простору. Јасно се одређује према томе да је план кључни инструмент у овом процесу, те ради тога апострофира неопходност разумевања значаја оваквих документа и начина на који се они усвајају и доносе. Ово свакако чини суштинску вредност рада и потенцијалну корист за све који се баве просторним развојем.
7. Дивјак у дисертацији предлаже конкретне мере за унапређење праксе просторне инклузије, односно побољшање стамбених услова у ромским насељима у Србији. Након обимног истраживачког рада он тврди да ће до унапређења стања у насељима које ће бити дуговечно доћи само ако и када се унапреде и остали, а не само стамбени услови, као што су приступ базичним људским правима, здравство, образовање, запошљавање и социјална заштита.
8. МА Дивјак наводи да је инклузија достижна само као последица садејства политичке воље, знања и финансијских средстава, те интегралног приступа планирању политика, мера и активности. Оно што важи за унапређење и развој подстандардних насеља, важи и за општи ниво инклузије: она мора бити последица синергије легислативног, планског и институционалног оквира.
9. Докторска дисертација МА Лазара Дивјака је по свим критеријума научно дело, урађено према свим стандардима систематског научног истраживања, прописаним за овакву врсту рада. Тиме је МА Дивјак доказао свој смисао и способност за самостални научни рад. Ова дисертација је значајна, како због научног приступа и примењеног научног апарата, тако и ради начина закључивања о предметној материји. Илустративност у истраживању, уз примену

европских искустава али и приказ више случајева у Србији, ће свакако омогућити лакше схватање и примену закључака из овог рада.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Докторска дисертација представља природни наставак истраживања бројних аутора у свету, Европи и Србији у предметној области. Узимајући у обзир објективне проблеме код добијања јасних података и просторних информација, честу некоординираност легислативне материје у овој области, те опште друштвено-економске околности, доприноси аутора у смислу изложених и анализираних података, као и примењено проблематизовање и синтеза, а у циљу унапређења научних и практичних сазнања, добијају још више на значају.

4.3. Верификација научних доприноса

У периоду финалне израде докторске дисертације МА Лазар Дивјак је објавио следећи научни рад видљив у међународном часопису са SCI листе:

1. Lukić, M, Filipović, D, Pecelj, M, Crnogorac, Lj, Lukić, B, **Divjak, L**, Lukić, A, Vučićević, A. (2021). Seasonal analysis of the outdoor thermal comfort in three urban environments in Serbia. Atmosphere 12, no. 8: 1084. <https://doi.org/10.3390/atmos12081084>

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Докторска дисертација мастера Лазара Дивјака, дипл. просторног планера, је научно дело широког прегледног карактера, урађено у потпуности са високим стандардима и нормама научно-истраживачког рада и на начин којим су у целисти дискутоване постављене почетне хипотезе рада. Рад је урађен у складу са темом на коју је Наставно-научно веће Географског факултета у Београду дало сагласност. Ова дисертација се одликује широким прегледом историјског и савременог приступа материји просторног и урбанистичког планирања, управљања просторним развојем, правно-легислативног апарата из ове области, урбане социологије, инклузије Рома и унапређивања ромских насеља и др. Да би дошао до одговарајућих закључака кандидат је користио и обрадио обимну грађу из Србије, Европе и света.

Роми због свог социјалног и материјалног статуса настањују (или оснивају) насеља лошег квалитета, који услед сегрегације са којом се сусрећу завршавају као убедљива етничка већина у њима. Резиденцијална сегрегација практично поспешује истраживања у области становања Рома, тако су оваква насеља третирана бројним студијама и развојним програмима и пројектима, али су термилошки и методолошки често означавана различитим називима. Просторни аспект инклузије Рома се манифестује преваходно кроз просторне интервенције намењене унапређењу стамбених и комуналних услова у подстандардним насељима које Роми настањују, најпре кроз дефинисање техничких мера да се то оствари, али и кроз сложени механизам да се унапреде и остали, не само стамбени услови, као што су приступ базичним људским правима, здравству, образовању, запошљавању и социјалној заштити. Инклузија је у основи ствар програма, односно политике. Она је достижна само као резултат садејства политичке воље, знања и финансијских средстава, те интергралног приступа планирању политика, мера и активности. Оно што важи за унапређење и развој подстандардних насеља, важи и за општи ниво инклузије: она мора бити последица синергије легислативног, планског и институционалног оквира.

Дисертација МА Лазара Дивјака је обрађена на високом научном нивоу и приказана према важећим стандардима научног рада. Добро је опремљена научним апаратом и написана разумљивим језиком, неопходним за боље схватање материје. Илустрације и прилози јасно осветљавају тезе аутора, док закључци имају јасно постављен упућујући карактер за даље тумачење и примену.

Према свом садржају и обиму докторска дисертација МА Лазара Дивјака у потпуности задовољава стандарде и норме Географског факултета у Београду. На основу тога слободни смо да закључимо да кандидат на достојан начин заслужује да приступи одбрани своје докторске дисертације.

Имајући у виду научну заснованост, методолошки приступ, као и научни и практични значај овог рада, Комисија са задовољством предлаже Наставно-научном већу Географског факултета у Београду да прихвати овај реферат, изложи га на јавни увид и упути докторску дисертације МА Лазара Дивјака под насловом “**Просторни аспект инклузије Рома: побољшање стамбених услова у ромским насељима у Србији**” на коначно усвајање Већу грађевинско – урбанистичких наука Универзитета у Београду.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

.....
Др Велимир Шећеров, редовни професор
Универзитет у Београду, Географски факултет

.....
Др Мина Петровић, редовни професор
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

.....
Др Богдан Лукић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Географски факултет

.....
Др Александар Кнежевић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Географски факултет

.....
Др Урош Радосављевић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет